

Д. Бурба
Санскрит розкриває таємниці «розкривачів таємниць санскриту»
DRAFT 12.11.2020

Наше побутове *Вася* цілковито
відповідає санскр. *vasu* —
«багатство», «скарб».

С. І. Наливайко

У вступі до своєї статті «Всеслов'янскість мови українців» Костянтин Тищенко (професор кафедри Близького Сходу Київського національного університету ім. Т. Шевченка) згадує «модну течію громадської свідомості з міфом про індійську належність української мови, яка нібито “походить від санскриту”» [Тищенко 2012 № 39]. Можемо підтвердити, що течія дійсно модна — настільки, що коли випадковий співбесідник дізнається, що ти займаєшся перекладами із санскриту, він нерідко поспішає радісно повідомити, що «санскрит — це українська мова», а почувши заперечення, страшенно ображається і радить почитати книги «санскритолога» Василя Кобилюха й індолога Степана Наливайка.

Що ж, процитуємо «Санскритсько-український пояснювальний словник» В. Кобилюха (надрукований з позначкою «наукове видання»):

«У 1880 році поляк М. Красуський довів, що мова Санскриту праукраїнського походження. Її завезли в Індію переселенці з Праукраїни ще в VI – IV тисячолітті до н. е. Нині впізнаємо сліди культури наших предків на кожному кроці земної кулі. Навіть Океанія рясніє українізмами в гідронімах і топонімах... А Санскрит виявився насправді найдавнішою пам'яткою прамови України, її культури і найдавнішої релігійної філософії у світі. Тому й жоден ворог наш не зміг нас подолати...

Agastyā m. — нині відомий під іменем *Agastīy* — знаменитий праукраїнський поет-автор основної частини “Мудрості для нащадків” — “Рікта-веди”, вона ж і “Рігведа”, де проповідує велику прадавню релігійну філософію серця, яку пізніше, Анахарсис уже наприкінці першого тисячоліття до н. е. продовжував розвивати і, вдосконалюючи її, поширювати на всю тодішню Європу. Його листи й донині зберігаються під великою охороною в Лондонській Національній бібліотеці. Високоосвічений Агастій був для Праукраїни першим найбільшим культурним провідником і просвітянином рідного народу. В другій половині своєї діяльності посвятив античній Індії, де започатковував різні види культурницької і творчої діяльності призначеної для тодішніх переселенців з материкової Праукраїни і для всього тодішнього народу Індії. Крім того, Агастій був причетний до створення програми інших Ведів, зокрема “Сама-веди” і “Атгарва-веди”. Це був найзнаменитіший і наймогутніший теоретик Праукраїни...

Angulitra n. — шкіряний ковпачок, що надягається на великий палець у стрільців з лука. Пох.: друга частина цієї лексеми — *litra* нагадує про первісне походження нашого нинішнього слова *літра*, *літровий*. Адже первісні черпаки були також зі шкіри різної величини у вигляді черпака або й горнятка. Отже,

Litra n. — первісна міра вмістимості шкіряного черпака-посудини¹ [Кобилюх 2015]. (Орфографія і пунктуація збережені.)

¹ Навіть без півлітри можемо засвідчити, що санскритське слово *aṅgulitra* розбивається на дві зовсім інші частини: «захисник (-tra) пальця (*aṅguli*)» — як і в словах *amsatra* («обладунок, що захищає плече»), *āparatra* («парасолька» [від сонця]), *kaṭitra* («обладунок, що захищає стегно»), *gīritra* («захисник гір»), *gotra* («загорода для корів»), *tanutra* («сердюк» — рос. «телохранитель»), *talatra* («шкіряний захист лівої руки лучника»), *tvaktra* («обладунок»), *vadhatra* («захисник від смерті»), *jalatra* («парасолька» [від дощу]).

Цитати настільки промовисті, що до них пасує хіба що пояснення ще одного відомого етимолога, який розтлумачив значення слова *ажіотаж*²: «Ну, это когда кругом тебя красота. “Жи” означает: живи, радуйся на белый свет, ни печали тебе, ни въздыханий. Это — ученое слово, — с непоколебимой уверенностью ответил Щукарь» [Шолохов 2005].

А от С. І. Наливайко — визнаний знавець мови гінді, який запровадив вивчення її в КНУ імені Тараса Шевченка. Степан Наливайко переклав близько двох десятків творів індійських письменників, видав переказ «Рамаяни», книги «Міфи Давньої Індії» (за «Магабгаратою» за іншими священними книгами індусів), «Індійські прислів'я та приказки» та «Індійські народні казки». Але він ще й «основоположник української індоаріки» [Наливайко С. І. 2009, 503].

У передмові до книги С. І. Наливайка «Індоарійські таємниці України» С. С. Наливайко пояснює: «Основна теза української індоаріки та, що в Північному Причорномор'ї, на теренах України, впродовж усього історичного періоду зберігаються сліди індоарійської мови й індоарійського етносу. Підкреслимо, що йдеться зовсім не про початкову територію розселення індоарійських племен, або, як її ще називають, прабатьківщину індоаріїв. Це — велика самостійна проблема, в якій ще не скоро буде поставлено крапку. Мова йде про перебування індоаріїв у Північному Причорномор'ї, яке мало постійний характер». У книзі «Давньоіндійські імена, назви терміни: проекція на Україну» (с. 4) С. І. Наливайко уточнює, що «на давньоукраїнських теренах існувала навіть не одна (колись, певно, таки одна), а дві малі Індії: Сіндика біля Керченської протоки й Сіндська Скіфія у низів'ях Дніпра... Від Чорного моря до Закарпаття засвідчена присутність із найдавніших часів індійського етносу».

Вступне слово до своєї книги «Таємниці розкриє санскрит» Степан Наливайко починає так: «Загально визнано, що на території сучасної України в давнину жили індоарійські, тобто індійські племена...» Якщо йдеться не про ромів, тоді твердження щодо загально визнаності уявлень про індійські племена в Україні не відповідає дійсності. Згідно з панівною гіпотезою, на території сучасної України (в Північному Причорномор'ї) в давнину (бл. 6000 років тому, під час енеоліту й ранньої бронзової доби) жили не індійські племена, а праіндоєвропейці (застарілий термін — «арійці»), носії праіндоєвропейської мови. Поступово різні гілки індоєвропейців хвилями мігрували на південь, схід, захід і північ від прабатьківщини, зокрема — до Індостану, на заході якого в II тисячолітті до н. е. — на початку I тисячоліття до н. е., імовірно, сформувалася ведійська мова (інша назва — «ведійський санскрит»), зафіксована в гімнах Вед. Східні діалекти лягли в основу давньоіндійської мови, яка пізніше була названа власне санскритом [Кочергина 1994].

Теза (з анотації до книги «Таємниці розкриває санскрит») «на давній землі України жили індоарійські племена, отже звучав і санскрит» є особистою думкою С. І. Наливайка й наріжним каменем, на якому він вибудовує концепцію «української індоаріки». Розглянемо аргументи, які С. І. Наливайко наводить для захисту своєї гіпотези.

1. «В(е)лесова книга»

З аргументів С. І. Наливайка «перший стосується “Велесової книги”, яка ще раз виступає як джерело, що заслуговує цілковитої довіри. Водночас ця пам'ятка містить поки що найдавнішу, яка сходиться щонайменше до IX ст., писемну фіксацію етноніма *українці* у

² Фр. *agiotage* — «пожвавлення на біржі», від *agio* — «ажіо, підняття ціни вище номіналу».

формі *кравенци*...» [Наливайко 2000, 38]. С. С. Наливайко у статті «Коровичі-кравенці-українці, або п'ять імен “Велесової книги” та “Рігведи”» попереджає: «Не долучатимемося тут до маловартісних дискусій, заснованих на аргументах рівня “вірю — не вірю” стосовно того, підробка “Велесова книга” чи ні, не торкатимемося історії віднайдення і втрати пам'ятки, людей, так чи інакше до неї причетних і подібних другорядних питань. Ми поглянемо на “Велесову книгу” суто практично й науково, залучаючи її свідчення для реконструкції найдавнішої етнічної історії України... Створення “Велесової книги” дослідники датують V–IX ст.» [Наливайко С. С. 2007, 7].

Що ж, «суто практично й науково» С. І. Наливайко посилається на «Велесову книгу» дуже часто, наприклад: «Скіфи, каже “Влес-книга”, кравенці, тобто коровичі, туричі, бичичі, інакше — воїни. *Кравенці* ж — давня форма сучасного етноніму *українці*. Тож і скіфи — українці» [Наливайко С. І. 2007, 39]. «Божества Вишень і Кришень, у яких неважко впізнати Вішну й Крішну, а також Індра, Сур'я, Яма, Тваштар та інші згадуються у “Велесовій книзі”, створеній у IX ст. волхвами». [Наливайко 2000, 13]. Однак практично всі серйозні науковці (зокрема О. Б. Ткаченко, С. П. Бевзенко, В. В. Німчук, М. А. Жовтобрюх, М. М. Пешак, Г. П. Півторак, І. А. Панькевич, О. Т. Горбач, Ю. В. Шевельов, О. Й. Прицак, С. І. Гірик, С. С. Аверінцев, А. А. Залізняк, Л. П. Жуковська, О. В. Творогов, А. О. Алексеев, І. М. Данилевський, В. І. Буганов, В. П. Козлов, Ф. П. Філін, В. В. Виноградов, Н. Ф. Котляр, А. Л. Монгайт, А. Г. Кузьмін) вважають «Велесову книгу» брутальною фальсифікацією (див., наприклад [Рыбаков... 2004]).

«Зміст так званої “В(е)лесової книги” часто суперечить реальним історичним подіям, письмовим фіксаціям, сучасним теоріям щодо етномовного розвитку слов'ян. По-перше, анонімний автор цього твору вважав, що слов'яни прийшли на давньоруські землі з Індії, що не підтверджується жодною з найпоширеніших у славистиці теорій їхньої прабатьківщини: середньонадніпряньською, вісло-одерською, дунайською, карпатською, надчорноморською, задніпровською (деснянською), балтійською. Середньоазійська теорія походження праслов'ян та індоєвропейців була популярна лише в першій половині XIX ст., коли після відкриття санскриту ця найперша з-поміж індоєвропейських писемна літературна мова стародавніх індійців тимчасово вважалася спільною індоєвропейською прамовою. По-друге, шлях слов'ян на Наддніпрянщину пролягав з Росії (“од Росіє”), хоча топонім *Росія* вперше фіксується в писемних пам'ятках з XIV ст. і є похідним від давнішого *Русь*. По-третє, по дорозі з Росії слов'яни побудували кілька міст і лише згодом їхній ватажок Кий заснував місто з назвою “Індікиїв”, — але ця назва за відомий час існування Києва ніким і ніколи не згадується. По-четверте, з Індії слов'яни прийшли язичниками, основу яких становили руські племена, навколо яких повинна відтворитися колишня єдність, а для цього необхідно “славянским ручьям слиться в Русском море”. Вони були готові до прийняття християнства, справжньою вірою якого є православ'я, а західні слов'яни сповідують хибну віру, себто католицьку. Але, зазначимо, розкол християнства відбудеться лише у 1054 р., тобто десь через півтисячі років “після” написання “пам'ятки”. Це означає, що “Книга” є текстом лише зовні язичницьким, а у своєму підґрунті — палко православним... Найвразливішим місцем цієї “дохристиянської” книги є вражаюча суперечність її тексту тому мовному стану, який був притаманний протоукраїнцям і загалом східнослов'янським племенам другої половини I тис. н. е. Це стосується різних мовних рівнів, але найбільше проявляється на лексико-семантичному та структурно-фонетичному, що докладно дослідив у спеціальній статті про походження т. зв. “В(е)лесової книги” один з провідних представників українського порівняльно-історичного мовознавства Орест Ткаченко» [Лучик 2008].

«У професійних лінгвістів немає жодних сумнівів щодо підробленості цього твору...

Брутальність підробки настільки велика, що її можуть не помічати лише люди, абсолютно непричетні до філології або засліплені якоюсь ідеєю. Автор був геть неосвіченим щодо давніх мов, не мав ніякого розуміння того, як мови змінюються в часі. Він уявляв собі мову давніх слов'ян (яких він за своїм відвертим русоцентризмом іменує «русичами» — словом, безсумнівно взятим зі «Слова о полку Ігоревім») як якусь безладну суміш церковнослов'янської мови й сучасних російської, української, польської, чеської та сербської мов. Слово може зустрітися в нього в будь-якій з цих мовних форм (крім випадків, коли воно представлене в навмисно спотвореній формі, яка, як здавалася автору, справляє враження давнини).

Його аматорський підхід виявився, зокрема, у тому, що він не звертався ні до яких робіт з історичної лінгвістики (які в його час вже, певна річ, існували), а наївно займався змішуванням тих слов'янських мов, з якими був певною мірою ознайомленим. Він абсолютно не розумів, що не лише в IX столітті, а й у пізніших століттях не могло існувати мови, у якій були б одночасно представлені ті риси п'яти або шести сучасних слов'янських мов, якими вони якраз розрізняються між собою.

Як і в інших лінгвістів-аматорів, у нього не було жодного уявлення про ту високу ступінь систематичності, яка властива граматиці будь-якої живої мови. Замість граматики в його творі представлена жахлива каша, де немає жодного чіткого морфологічного або синтаксичного правила; закінчення слів форм вибираються практично навмання, без дотримання відмінків, чисел, часів, правил узгодження тощо.

Йому здавалося, що й усі інші, як і він, не знають про стародавню мову нічого певного, і тому вважатимуть безглузді спотворення, якими він рясно поцяткував свій текст, ознаками старовини. Йому просто не спадало на думку, що лінгвісти-професіонали, які вивчили справжні стародавні тексти, виявили в них велику кількість закономірностей різних рівнів, і в кожній точці його тексту, де він так недбало ставив перше-ліпше закінчення тощо, легко зможуть відрізнити справжню старовину від вигадки.

На жаль, як і з іншими творами лінгвістів-аматорів, фальш тут добре видно лише професійним лінгвістам. Непідготовлений читач і нині може потрапити в полон примітивних вигадок про те, як стародавні русичі успішно боролися з ворогами вже кілька тисячоліть тому. У нинішній час, що характеризується активним розхитування суспільної довіри до висновків науки, низькопробна підробка, іменована «Велесовою книгою», на жаль, продовжує певною мірою використовуватися розповсюджувачами безглузвих історичних фантазій» [Зализняк 2010].

«І з самої мови, а достоту мішанини мов, у «В(е)ле совій книзі» і безпосередньо з її змісту випливає, що принаймні в основній масі у теперішньому вигляді цей твір великодержавницько-російський, євразійський, християнсько-православний, основною ідеєю якого є створення всеслов'янської, православно-християнської імперії під проводом росіян, і цю ідею, щоб вона була лише стравною і водночас набула характеру священного заповіту славетних слов'янських предків, завуальовано «під старовину» за допомогою своєї «всеслов'янської» мови. І треба бути гранично наївним або занадто засліпленим жаданням бачити в бажаному дійсне, щоб у цьому злегка замаскованому політичному памфлеті державника-шовініста бачити «скрижалі буття українського народу» [Ткаченко 2001].

Але для С. І. Наливайка «є всі підстави казати, що «Велесова книга» містить подієві пласти, які сходять до ведійсько-кімерійсько-трипільських часів» (Наливайко 2007, 591). Тому переходимо до другого «аргументу»:

2. Трипілля

«Протягом останніх років питання про те, ким в етномовному відношенні були носії трипільської культурної традиції, вийшло далеко за межі академічних дискусій. Його зачіпають і журналісти, і найрізноманітніші автори науково-популярних та позанаукових текстів. Вони здебільшого насаджують думку щодо тотожності або, принаймні, прямого, безпосереднього етномовного зв'язку між трипільцями та українцями. І попри те, що жодний фахівець у галузі археології чи порівняльно-історичного мовознавства з цим не погоджується, відповідні міфи поширюються як комп'ютерні віруси» [Павленко 1999].

«Останнім часом, так би мовити, на слуху назва *Аратта*, яку відомий український археолог та історик Юрій Шилов активно вводить у науковий обіг, прикладаючи її до Трипільської культури, що, звісно, має як своїх прихильників, так і опонентів» [Наливайко С. І. 2004, 42]. Сам С. І. Наливайко в статті «Таємниця українських “степових пірамід”» виступає як прихильник Ю. Шилова й із задоволенням повідомляє, що «тепер уже ні для кого не є таємницею, що на території на північ від Чорного моря колись жили стародавні індійці й панувала ведійська релігія». У книзі «Українська індоаріка» С. І. Наливайко приязно згадує: «Серед нас був археолог та історик Юрій Шилов, який виявив в Україні чимало слідів поклоніння Шіві, Вішну та Брахмі» [Наливайко С. І. 2007, 618].

К. Ю. Галушко (старший науковий співробітник Інституту історії України НАНУ) пояснює: «Першість саме Ю. Шилова в рейтингу фальсифікаторів давньої історії України обумовлена тим, що лише він один з “класиків жанру” починав як професійний археолог. Правда, його професійне зростання виявилось доволі нетривалим. Згодом, після низки скандалів, він був змушений залишити Інститут археології НАН України через профнепридатність. Звісно, сам “новітній пророк” пояснює це травлею його епохальних відкриттів з боку “офіційної науки”. Тож спробуємо з'ясувати, яке “нове слово в науці” сказав “народний академік” Юрій Шилов. Насправді все просто. Він дійшов висновку, що стародавня Трипільська культура була найдавнішою у світі державою Аратта. Це була не лише матір усіх стародавніх цивілізацій (Шумеру, Єгипту, Китаю тощо), а й одночасно колиска трьох братніх на родів — українців, росіян та білорусів. Бо саме після розпаду Аратти (звісно, не без єврейських підступів) трипільці розділилися на кілька частин, утворивши білорусів, українців та росіян. А от саме ці останні (!) подалися до Малої Азії, де й заснували Трою. Однак після того, як греки спалили це легендарне місто (щось начебто про таке йшлося в гомеровій “Ілліаді”?), її захисники — трипільці-росіяни — подалися до Італії. Тернистий шлях трипільців-росіян проліг через Італію (ось, виявляється, звідки етруски! Це ж “руськіє”!) до Скандинавії (там — варяги) і далі на Русь — коло замкнулося. І лише після татарського погрому Києва ця публіка помандрувала на Верхню Волгу будувати Російську імперію. Таким чином саме ця імперія і є, цитуємо за оригіналом, “прямой наследницей древнейшего государства Аратты, и следовательно хранительницей этнокультурного корня индоевропейских народов и земной цивилизации вообще”» [Галушко 2008, 13–14].

Н. М. Яковенко (професор кафедри історії НАУКМА) констатує, що, нажаль, «абсурдні ідеї, висловлені... археологами, які займалися одними проблемами, а потім занурилися в речі, їм незнайомі, на кшталт Шилова, були зустрінуті з ентузіазмом інтелігентною спільнотою України — письменниками, журналістами, учителями. А це показує, яким був рівень освіти цього середнього прошарку інтелігенції в Україні» (Яковенко 2008, 30). В. В. Отрощенко (завідувач відділом археології енеоліту та бронзової доби Інституту археології НАН України) зазначає: «По суті проповіді Ю. Шилова є типовою локшиною на вуха так званої “елити славянских народов”» (Отрощенко 2008, 62).

Докладніше див. збірник статей «Новітні міфи та фальшивки про походження українців» (К.: Темпора, 2008), публікації М. Ю. Відейка «В пошуках держави Аратта» (Археологія, 1995 № 2. С. 104–109) та «Трипільська культура і міф про сонцесяйну Аратту» (Магістеріум. випуск 20. Археологічні студії. 2005. С. 23–30).

Слід зазначити, що «об'єктивно існують на теренах трьох сучасних європейських держав сліди давньої цивілізації, археологічної культури — культурної спільності Кукутень-Трипілья. Історикам відома Країна Аратта, описана в шумерських міфопоетичних творах, які дійшли до нас у записах із глибин III–II тис. до н. є. Про локалізацію цієї країни існує безліч версій. Існує міф (створений Ю. О. Шиловим) про сонцесяйну Аратту-Трипілья. Все це принципово різні речі» (Відейко 2005, 29).

Назва *Аратта* (щоправда, з церебральними t) зустрічається і в санскритській літературі. Наприклад, у «Баудгаяна-шраута-сутрі» (18.44.397.9) поряд з племенами *гандгарі* й *парсу* згадуються *аратти* (*gandhārayas parśavo 'rātṭā iti*). «Магабгарата» (8.30.35–36a) розповідає про Аратту (*āraṭṭa*) докладніше:

pañca nadyo vahanty eṭā yatra p̄livanāny api
śatadruś ca vipāśā ca ṛṭīyerāvati tathā
candrabhāgā vitastā ca sindhu ṣaṣṭhā bahir gatāḥ
āraṭṭā nāma te deśā naṣṭadharmān na tān vrajet

«Де протікають п'ять річок — Шятадру (*śatadru*), Віпація (*vipāśā*), третя — Іраваті, Чандрабгага й Вітаста, а шоста, Сіндгу, виходить за межі [тих земель], там землі загиблио дгарми (*naṣṭa-dharma*), що називаються Аратта (*āraṭṭa*). Хай [розумний] їх не відвідує».

Як бачимо, тут Аратта зовсім не «сонцесяйна». Індуїсти схильні вважати назву *āraṭṭa* похідною від *a-gāṣṭra* («не держава» — у сенсі «То казна-що, а не держава!»). Яка прикрість... Але в умілих руках все залагодиться. С. І. Наливайко пояснює: «Паралелі України й Сураштри спонукають гадати, що назва *Su-раштра* через іранську форму *Ну-раштра* може бути тотожною назві *Гу-країна*. Тоді й *Україна* означає «Добра, Праведна країна». Що знову-таки не стикується зі значенням назви *Аратта* як «Не-держава». Тож і в цьому разі *Аратта* не прикладається до України. І Трипілья, як свідчать факти, *Гораштра*, *Горатта* — «Країна Бика», але не *Араштра*, *Аратта* — «Не-країна», «Не-держава». І якщо ареал Трипільської культури — *Го-ратта* чи *Гу-ратта*, то насельники її — *гу-ратти*, тобто ті ж таки *гу-країнці*, *у-країнці*. Звідси й кардинальний висновок: етнонім-самоназва *українці* набуток не недавніх, а найдавніших історичних часів. У формі своїх семантичних двійників, однакових із ним структурно, але різних лексично, він існував на теренах Давньої України впродовж тисячоліть — у трипільські, скіфські, долітописні й літописні часи. Як існує і нині. З чого й усі інші значущі й недвозначні висновки... Тому прикладати назву *Аратта* до України трипільських, скіфських і літописних часів можливо лише за однієї-єдиної умови: визнанні та обумовленні того, що *Араштра-Аратта* постало з *Гораштра-Горатта* — «Країна Тура-Бика», значеннєво тотожного назвам *Таврика*, *Скіфія*, *Україна*, *Русь*, *Волинь* тощо. Інакше назву *Аратта* має замінити назва *Горатта* чи бодай *Артанія*. *Аратта* може бути хіба що умовним вузьколокальним терміном на означення, скажімо, сіндів-сувірів із позиції таврів-русів або сіверів-сіверян та інших східнослов'янських племен із позиції полян-русів і київського літописання» [Наливайко С. І. 2004, 55, 57]. Хух! Ну, хвалити бога, викрутилися...

Як у народі кажуть, «важко розгойдатися, а далі — легко»: «На річці *Красна* стоїть всесвітньовідоме Трипілья, а неподалік — річка *Краснушка*, що навіює на думку ріку Крішну в Індії... Інший міф розповідає, що Шукра очолював асурську рать, коли деви й

асури билися за Тару-Зірку, дружину Брихаспаті, наставника богів, яку викрав Місяць-Сома. В ареалі Сквири є *Тараща*, назва якої перегукується з іменами *Тара* й *Тарака* (сини асура Тараки, що звели три міста, об'єднані потім у Тріпуру-Тримісто). А неподалік Таращі — *Трипілля*, назва якого означає “Три міста”, а не “Три поля” чи “Три пілі” (болота), як вважається» [Наливайко 2004, 218, 380].

3. Трубачов О. М.

«Російський мовознавець, академік О. М. Трубачов зауважує, що кімери, очевидно, іранцями не були, хоч імена кількох їхніх царів і звучать по-іранськи. І припускає зв'язок кімерів із фракійцями-трерами. Зв'язок цей на сьогодні практично незаперечний, проте мало що дає, оскільки ми ще дуже мало знаємо про самих фракійців. Важлива інша думка дослідника: “Безсумнівна за всіх можливих коректив наявність іранців у Північному Причорномор'ї легко може викликати також думку про стародавню наявність десь у часовій і територіальній близькості їхніх індоарійських родичів, праіндійців”. Показово, що донедавна не робилося вагомих спроб пов'язати кімерів із індоарійцями» [Наливайко С. С. 2004, 12]. Дійсно, зазвичай кіммерійців пов'язують з іранцями або фракійцями. Утім, австрійський лінгвіст Георг Гольцер (Georg Holzer) висунув гіпотезу про існування окремої індоєвропейської гілки, ототожненої ним з кіммерійцями. Він стверджує, що є шар балто-слов'янської лексики, запозичений з невідомої мови, якій були притаманні характерні звукові закономірності, відмінні від балто-слов'янських [Holzer 1989]. Але праіндійцями Гольцер кіммерійців не вважає.

У середині минулого сторіччя німецький філолог Пауль Кречмер під враженням наступу німецьких військ на Кубані, відштовхуючись від співзвуччя слів *сінди* (плем'я, що мешкало в I тис. до н. е. — перших століттях н. е. на Таманському півострові й прилеглому до нього узбережжі Чорного моря) й *Сіндгу* (тобто Інд), написав книгу «Індійці на Кубані» [Kretschmer 1943]. Згодом російський науковець О. М. Трубачов висунув спірну теорію про індоарійський лінгвоетнічний компонент у Північному Причорномор'ї [Трубачев 1999].

В. А. Шнирельман зазначає, що теорія О. Н. Трубачова є важливим джерелом ідей для російських націоналістів. «Ототожнюючи сіндів з індоаріями, Трубачов фактично відроджував донаукові погляди, яких дотримувався, наприклад, дореволюційний історик козацтва Є. П. Савельєв... Над Трубачовим явно тяжіла апіорна концепція — прагнення будь-що-будь довести наявність індоаріїв у Північному Причорномор'ї в античну епоху. Як уже було показано іншими фахівцями, жодного переконливого лінгвістичного аргументу на користь цієї теорії йому так і не вдалося знайти... Стимулом для нього був не тільки пошук наукової істини, а й прагнення продемонструвати “справжню велич” давніх слов'ян, — “те, що не лише пробуджує в кожному з нас науковий інтерес, а й дає росіянину, слов'янинові священне право любити російське, слов'янське» [Шнирельман 2004].

Ю. В. Откупщиков критикує «індоарійські» розвідки Трубачова за «членування імені власного на “значимі” частини (свого роду принцип шаради), для кожної з яких відшукуються співзвучні давньоіндійські слова й корені» [Откупщиков 2001]. Дійсно, так можна «довести» індійське походження чого завгодно. Щоб далеко не ходити, подивимося хоча б на комп'ютер, за яким сидить зараз автор статті. Погляд індоарійофіла

одразу розділить слово *комп'ютер* надвоє: *kāma-pūtar*³. Завдяки «Камасутрі» слово *kāma* знають навіть школярі, а іменник *pūtar* утворений за допомогою «суфікса діяча» *tar* від кореня *pū* («освітлювати»). А в мові гінді *kām* означає «праця». Таким чином, ми миттєво «довели» (навіть не одним, а двома способами⁴), що комп'ютер був винайдений давніми індоаріями задля сексуальної просвіти й допомоги в працевлаштуванні.

4. Санскрит

«Величезна подібність між мовою індоарійської культури, культового дійства й жерців-брахманів — санскритом і балтійськими та слов'янськими мовами свідчить про найтісніші контакти цих народів у минулому» [Наливайко 2000, 3]. Але абсолютна більшість науковців дотримуються іншої думки про контакти слов'ян і балтів з індіями. Зокрема, К. М. Тищенко зазначає: «З дослідженого матеріалу видно, що в колі індоєвропейських племен існувала прадавня суміжність або принаймні близькість мовних територій слов'ян, іллірійців, фракійців і згодом кельтів. Ось справжнє коло проблем: Європа, а не санскрит» [Тищенко 2012 № 39].

Хоча на початку XIX століття вважалося, що санскрит був спільним предком індоєвропейських мов, згодом науковці від цього погляду відмовилися. Цьому сприяло, зокрема, відкриття на початку XX століття хетської мови (найдавніший текст якої датується XVIII ст. до н. е.) та інших невідомих раніше індоєвропейських мов, що давало уявлення про систему мови, більш близької до доісторичної фази існування індоєвропейської мовної спільності. Також стало зрозуміло, що навіть у давньогрецькій чи латинській мові деякі риси праіндоєвропейської мови збереглися повніше, ніж у санскриті. «Там, де в латині або в грецькій одні слова містять кореневе *e*, другі — кореневе *a*, треті — кореневе *o*, у санскриті в усіх трьох випадках буде *a*» [Зализняк 2016].

Однак на шкалі часу санскрит все ж стоїть до праіндоєвропейської мови ближче, ніж більшість молодших за нього індоєвропейських мов, тому їх доволі модно порівнювати із санскритом. У своєму класичному «Граматичному нарисі санскриту» А. А. Зализняк навів певну кількість санскритських слів, які схожі на російські й мають таке саме (або подібне) значення [Зализняк 1987]. Він зауважує, що «їх багато — дійсно, можна набрати кілька десятків. Якщо брати дуже близьку схожість, то їх буде менше, якщо ширше, то знайдуться ще десятки слів. Але такі ж самі списки можна скласти також і для пари “санскрит і будь-яка інша [ідоєвропейська] мова”» [Зализняк 2011]. Складений А. Зализняком список багато разів передруковувався в популярних виданнях, і з певними варіаціями С. І. Наливайко повторює його на початку книги «Таємниці розкриє

³ Насправді слово *комп'ютер* походить, через запозичення з англійської, від латинського *computare* («рахувати»).

⁴ Так само двома (вочевидь, заради подвійної переконливості) взаємовиключними способами С. І. Наливайко пояснює походження назви міста Одеса: «Накопичилося чимало даних, які дозволяють по-новому поглянути на назву *Одеса* й на ареал довкола неї, а також вдатися до деяких фактів поза межами України. Зазначимо відразу: назва *Одеса* виявляє спорідненість із назвою сучасного індійського штату на сході Індії — *Оріса*. Назва *Оріса* вимовляється і як *Одіса*. Це викликано тим, що в мові хінді, державній мові Індії, церебральне *r* вимовляється і як церебральне *ḍ*... З іншого боку, поширений в індію компонент *-деша* / *-деса* на означення місцевості чи певної території, може бути й у назві *Одеса*. Тоді, найімовірніше, сучасне *Одеса* — первісне *Годеша* / *Годеса* — “Край/Країна Бика”» [Наливайко С. І. 2000 142, 152].

санскрит»⁵.

Придивившись до наведених слів уважніше, ми побачимо, що хоча вони позиціонуються автором як санскритські, багато з них таким не є (у квадратних дужках ми додали правильне санскритське слово).

Терміни спорідненості: *tata* — тато [у санскриті — сімейне звертання до будь-якого родича], *mata*, *matar* — мати, матір, *nana* — неня, ~~दादा~~ [pitāmaha] — дід, ~~नानदादा~~ [prapitāmaha] — прадід, *devar* [devara] — дівер, *бграта* [bhrātṛ/bhrātar] — брат, *свастрі* [svasṛ/svasar] — сестра, *еваєур* [śvaśura] — свекор, *суну* — син, *відгва* [vidhavā] — вдова, *наводга* — невістка [nava+ūdhā = navodhā молода дружина (рос. новобрачная)], *снуша* — синова дружина (рос. сноха).

У групі «терміни спорідненості» з тринадцяти начебто санскритських слів шість (майже половина) написані частково або зовсім неправильно. Не краща ситуація і в інших групах. Насправді більшість цих слів автор узяв не із санскриту, а з мови гінді⁶. (І це не дивно, адже С. Наливайко вивчав у Ташкенті й викладав у Києві саме цю мову. Але чи не було б тоді чесніше назвати книгу «Гаємниці розкриває мова гінді»?) Читаємо далі:

Дієслова: *смаяті* — *смятися*, *рудаті* — *ридати*, *бгаяті* — *боятися*, *плаваті* — *плавати*, *кагаті* — *казати*, *наштаті* — *нищити*, *бгагаті* — *бігати*, *кхелаті* — *гуляти*, *ліп'яті* — *ліпити*, *луг'яті* — *любити*, *будг'яті* — *будити*, *джіті* — *жити*, *кшаяті* — *сяяти*, *чуматі* — *цілувати* (пор. *цьомати*), *піті* — *пити*, *ліг'яті* — *лизати* (пор. *лигати*), *джняті* — *знати*, *падаті* — *падати*.

У групі «дієслова» все зовсім погано. Ми змушені запідозрити автора в нерозумінні (або навмисному введенні читачів в оману) того факту, що на відміну від українських словників чи словників мови гінді, у яких дієслова подані у формі інфінітива (основа дієслова утворюється відкиданням кінцевих **ти** в укр. мові й **пā** в гінді), у санскритських словниках первинні дієслова представлені коренем і головними формами в *третьій особі* однини. Тобто хоча санскритське **tī**, на яке закінчуються дієслова активного стану третьої особи однини в теперішньому часі, схоже на закінчення **ти** українського інфінітива, воно *не* є ознакою інфінітива⁷. Наприклад, *plavati* — це, всупереч твердженню автора, не «плавати», а «плаває». А «плавати» буде *plāvayitum*. Як бачимо, українське слово стало значно менше подібним до санскритського⁸.

⁵ Ще раз цей список повторюється в книзі «Давньоіндійські імена, назви терміни: проекція на Україну», де автор навіть стверджує, що «між санскритом і українською мовою існує виняткова подібність». Насправді ніякої винятковості тут немає. «Серед сучасних мов найбільш схожа на санскрит литовська мова... Вона зайняла б перше місце зі збереження давньої кількості складів. У ній збереглося закінчення називного відмінка *-as* — на відміну, скажімо, від мов Індії, які можуть змагатися в цьому питанні з англійською. Там весь кінець слова відпав, слова майже такі ж короткі, як у Європі» [Зализняк А. А. 2011].

⁶ Імена персонажів індійського епосу С. І. Наливайко також схильний брати з мови гінді, наприклад Арджун (а не Арджуна).

⁷ Так само у книзі «Українська індоаріка» (с. 235) С. І. Наливайко твердить, що санскритське *куруате* означає «кипіти», а *гудате* — «ридати». Насправді це теж дієслова третьої особи однини в теперішньому часі, але середнього стану; правильний переклад: «гнівиться»/«дратується» і «заливається [криком]».

⁸ Утім, можна зауважити, що санскритському *tī* у формах дієслів третьої особи однини іноді відповідає м'який український звук [т'] — наприклад, *раśyati*/бачит^ь — на відміну від російської мови, у якій під впливом церковнослов'янської кінцевий звук [т] став твердим: *видит*.

Але це ще не все. Основа дієслова в санскриті не тотожна його кореню; активний стан третьої особи однини не утворюється простим додаванням *ti* до кореня — усі дієслівні корені традиційно поділяють на 10 класів, від яких дієслівна основа утворюється за різними правилами.

Нижче наші виправлення додані в список у квадратних дужках, які розбивають кожну некоректну пару на дві правильні.

смаяті — [сміється (зазвичай пишеться *smaate*; *smaayati* зустрічається лише в поезії)]; [smetum] — сміятися,
рудаті [ридає; частіше *roditi*]; [roditum] — ридати
бгаяті — [боїться (архаїчна форма; зазвичай пишеться *bibheti*)]; [bhetum] — боятися
плаваті [плаває]; [plotum] — плавати
ка|~~h~~аті [kathayati оповідає (*kahanā* — «казати» в гінді)]; казати [«оповідати»] — [kathayitum]
наш|~~h~~аті [nāśayati (каузатив) — нищить]; [naṣtum] — нищити [зникати]
~~б~~гагані [bhāganā — «тікати» в гінді] — [dhāvitum] бігати [тікати]
к|~~h~~елаті [calati — гуляє]; [calitum] — гуляти
лі|п'яті [limpati — ліпить]; [leptum] — ліпити
лубг'яті — [любить]; [lobhitum] — любити
будг'яті — [будить]; [bodhitum] — будити
джі|ті [jīvati — живе]; [jīvitum] — жити
кшаяті — [сяє]; [kṣātum] — сяяти
чум|аті [cumbati — цілує]; [cumbitum] — цілувати (пор. цьомати)
пі|ті [pibati — п'є]; [pātum] — пити
ліг'яті [lihati (зустрічається в епічних творах; зазвичай *leḍhi*) — лиже]; [leḍhum] — лизати (пор. лигати)
дж|няті [jānāti — знає]; [jñātum] — знати
пад|аті [padyati — падає]; [pattum] — падати.

Таким чином, важко не дійти висновку, що той, хто складав ці списки, санскриту не знає⁹.

Подивимося, які ж таємниці «розкриває» санскрит С. І. Наливайку.

«Рігведійське ім'ясполучення *Варунамітра* тотожне слов'янському імені *Володимир*, такому популярному, зокрема, серед Рюриковичів, де його мали аж 18 представників цієї династії. А Мітра, як божество Сонця й Мирного договору, знайшов яскраве вираження у слов'янській общині — *мирі*, в українській топоніміці — *Миргород, Миропіль, Миропілля, Мирогоща*, а також у численних іменах — *Радомир, Мирослав, Драгомир, Славомир* тощо» [С. І. Наливайко 2000, 87]. Етимологи виводять слово «мир» від праіндоевропейського *meuh-ró-s*. Хоча М. Фасмер дійсно вказує на спорідненість слова *мир* з давньоіндійським *mītra*, однак, на наш погляд, розуміти назву Миргород як «місто Мітри» було б надто сміливим кроком. Але далі — більше: «Крішна мав ще одне ім'я — *Гопал, Гопала*, а козаки з прізвищами *Гупал, Гупало, Гупалов, Гупаленко* фіксуються у Брацлавському, Кальницькому, Кропивнянському, Миргородському, Полтавському, Уманському, Черкаському полках» [Наливайко 2000, 12]. «Імена Крішна й Гопал-Гопала рясно відбиті в українських прізвищах Кришень, Кришненко, Гупал, Гупало, Гупалов,

⁹ Про це свідчать і деякі інші висловлювання С. І. Наливайка, зокрема про «*pa* із суфіксом *ti*, який від дієслівної основи творить дієприкметники теперішнього часу, прибирає форми *pati* й дослівно означає «той, що захищає, боронить»» [Наливайко С. І. 2007, 27]. У дійсності основа дієприкметника теперішнього часу від дієслівного кореня другого класу *pā* в активному способі (середнього способу в дієслів на *ā* в санскриті не буває) має форму *pāt*, а *pati* є іменником.

Гупалюк, Гупаленко, у назвах Гупали, Гупалівка, Гупалівщина» [Наливайко 2007, 114]. Ого, виявляється, що коли якийсь Володька гупає, то це Варунамітра поклоняється Гопалу-Кришні? Воістину сакральне знання! Читаємо далі: «Сонячний бог Вішну, захисник землі і людей, висмикнув із голови дві волосини — чорну й білу — і помістив їх у Девакі й Рохіні — двох дружин Васудеви, батька обох братів. Невдовзі Девакі народила чорного хлопчика — Кришну, а Рохіні — білого, Балвіра. З чого виходить, що Кришна — Чорнобог, а Балвір — Білобог... а в тих же запорозьких козаків побутували імена *Черня*, *Чорниш*, *Чорнята*, *Чернега*, які дали цілу низку похідних від них сучасних українських прізвищ. З іншого боку, козаки мали й імена *Білан*, *Білаш*, *Біляк*, які й собі стали основою для багатьох українських прізвищ... Козаки мали прізвища “Чорний” та “Білий” не через свою чорнявість чи русявість, а через те, що їхні предки поклонялися Чорнобогові та Білобогові» [Наливайко 2000, 12]. Цікаво, а якщо Чорниш — не козак, а песик, то його предки в давнину теж Чорнобогові поклонялися?

Найдавнішим кириличним написом (датується другою чвертю — серединою X ст.) Русі є слово, вишкрябане на корчазі, знайденій у Гніздовому могильнику неподалік від Смоленська. Напис читають як *гороушна* («гірчиця») або *гороухша* («дорогі пекучі приправи») або *горюща* («горюче», тобто пальне — нафта) [Драчук В. С. 1978, 215]. Але ми впевнені, що С. І. Наливайко, зазначивши, що «не варто робити поквапних, поверхових висновків і піддаватися першій-ліпшій асоціації з якимось фонетично схожим словом. Усе треба ретельно й комплексно досліджувати. Бо інакше вийде чистої води “народна етимологія”, коли незрозуміле слово пояснюється першим-ліпшим фонетично схожим і зрозумілим сучасним словом» [Наливайко С. І. 2007, 234], упевнено пояснив би (ясно цитуючи «Закони Ману», «Магабгарату», «Бгагавадгіту», пурани), що це санскритське слово *gorakṣā* («скотарство», дослівно «захист корів»¹⁰), від якого походить ім'я великого йога й тантриста Горакшанатха, втілення Шіви.

Дійсно, людям властиво тлумачити незнайомі слова як відомі, подібні до них. Наприклад, автор цієї статті років тридцять тому напередодні поїздки до Одеси отримав від приятелів кілька телефонних номерів їхніх тамтешніх знайомих, які цікавляться Індією. Серед них була якась жінка, чиє прізвище написали як «Наваротная». Але потім з'ясувалося, що насправді її прізвище Наваратна (на санскриті *navaratna* означає «дев'ять самоцвітів/коштовностей»: перли, рубін, топаз, діамант, смарагд, лазурит, корал, сапфір і grosular; утім, «коштовності» можуть бути й алегоричними). Цей випадок пояснюється дуже просто: прізвище дісталася жінці від її колишнього чоловіка, індійця. Однак не зрозуміло, яким чином могло статися таке масове запозичення українською мовою індійських слів, яке змальовують книги С. І. Наливайка — адже реальних доказів існування якихось «індійських племен» на території України наразі немає.

Звісно, в українській мові, як і в інших індоєвропейських мовах, можна знайти щось спільне із санскритом. Наприклад, українське слово *віз* споріднене з новонаверхньонімецьким *Wágen*, а також німецьким *Waggón*, англійським *wagon/waggon* французьким *wagon*¹¹. Етимологи виводять усі ці слова від праіндоєвропейського кореня *wegh*, якому в санскриті відповідає корінь *vah* («нести», «везти»). Таким чином, перекладом слова *віз* на санскрит буде *vāhana* («їздова тварина»; «перевізник»), на праіндоєвропейську — *woghnos*. Як бачимо, за тисячоліття слова зазвичай суттєво

¹⁰ «За “Влес-книгою”, від корови Замунь походять *коровичі-кравенці-українці*. А іран. *zamin* якраз і означає “земля”. Тож *Корова-Замунь* — це і є *Корова-Земля*» (Наливайко С. І. 2004, 31).

¹¹ В. Кобиліух анекдотично пов'язує слово *вагон* із санскритським *agni* (бо слово «вагон» схоже на слово «вогонь», а вагон з паровою машиною — це паровоз, у топці якого горить той самий вогонь).

змінюються. Буває, що давня і нова форми одного й того ж слова не мають жодного спільного звука. Наприклад, санскритське b^h avati («він є») в мові гінді перетворилося на ha¹. «Еволюція, що перетворила латинське *calidus* у французьке *chaud* [ʃo], — такий ланцюжок форм цього слова, котрі змінювали одна одну в часі: [kálidus] → [káldus] → [kald] → [čald] → [čaud] → [šaud] → [šod] → [šo] (слова наведені у фонетичній транскрипції)» [Зализняк 2010, 17]. І навпаки — подібність слів у різних мовах може бути цілком випадковою. Наприклад, санскритське *kalika* — це не «каліка¹²», а птах кульон, або кроншнеп. Іноді буває навіть подвійний збіг: не лише форми слів, а і їхнього значення. Французький лінгвіст Антуан Мейє помітив, що хоча на перший погляд видається очевидною спорідненість французького *feu* («вогонь») і німецького *Feuer* (теж «вогонь»), насправді вони походять зі слів, що не мають між собою нічого спільного: французьке слово — з латинського *focus* («вогнище»), з початковим *f* від більш раннього *bh*; німецьке — з давньверхньонімецького *fūr* («вогонь»), з початковим *f* від більш раннього *p* (див. [Зализняк 2010, 20]).

С. І. Наливайко тлумачить назву кримського перевалу *Каллістон* як «*Калі-стана*, місце, святилище Калі» — бо «святилища богині Діви зводилися на високих пагорбах і стрімких скелях, а *Калі* “Чорна” грізна іпостась саме Діви-Деві — “Богині”, дружини Шіви, інше ім’я якого *Вріш* — “Бик”, тотожне нашому *Влес*» [Наливайко С. І. 2004, 31]. Але звідки в Криму могли з’явитися знавці санскритських слів *kālī* («чорна») й *sthāna* («вівтар»)? Натомість достеменно відомо, що в Криму з VII ст. до н. е. жили греки, а з грецької *κόλλιστον* перекладається як «чудовий». Також величезний подив викликає тлумачення С. І. Наливайком незрозумілого слова *састер*¹³ зі знаменитої «Херсонеської присяги» (написаної грецькою мовою!) як санскритське *śāstra*: «“Велесова книга” знає термін *trivēdi*, тотожний термінові *triveda*, вживаному ще у ведах. Це засвідчує винятково давнє знайомство українців із ведами й шастрами — священними книгами, бо веди склали найпершу й найважливішу частину їх. Оберігати *састер*, тобто *шастри* — священні книги, ще в III ст. до н. е. клялися жителі Херсонеса Таврійського» [Наливайко С. І. 2007, 49].

Також С. І. Наливайко вважає, що в українських прізвищах Шудра, Шудря, Шудрак, Шудрик, Шудренко, Шудриченко «відбито й четверту верству давньоіндійського суспільства — шудрів» [Наливайко С. І. 2000, 162]. Але знову ж таки не зрозуміло, як санскритське слово *śūdra* могло потрапити в давньоукраїнську мову. Воно не могло залишитися з праїндоевропейських часів, адже, як зазвичай вважається, давньоіндоевропейське суспільство поділялося на три (або дві) соціальні верстви, а четверта сформувалася вже в Індії, внаслідок контакту з тамтешніми аборигенами. Натомість К. М. Тищенко звертає увагу на те, що походу Дарія 514 р. до н. е. до імперії ахаменідів як її XXV сатрапія ввійшли фракійці, а назва сатрапії була *Скудра* [Тищенко 2012 № 16]. Можливо, варто шукати пояснення саме в цьому напрямку?

Український етнос формувався за участю груп степового населення — тюркомовного й іраномовного. Тому звертатися до іранських мов у пошуках походження тих чи інших українських слів з неясною етимологією цілком природно. Але й тут «відкриття» С. І. Наливайка примушують читача остовпіти: «Індра, як і *сварга*, не іранська, а індоарійська й слов’янська реалія, бо їх не раз згадує на своїх дощечках-сторінках “Велесова книга”... Скіфів вважають іракомовним народом, але іранська міфологія, особливо після Заратуштри (VII ст. до н. е.), ні Індри, ні сварги не знає... З чого випливає одне з двох: або скіфи неіраномовні (точніше, не тільки іраномовні), або розглянуте

¹² Українське слово *каліка* зазвичай виводять з тюркського *kalak* «спотворений, безформний» або *kalik* «недостатній, відсутній; дефектний»; пов’язують з перським *kālek*.

¹³ Найімовірніше, це написане з помилкою грецьке слово *σωτήρ* (σωτήρ) — «рятівник, спаситель».

скіфське ім'я [Спаргапіт¹⁴] відбиває надзвичайно давні уявлення, ще часів індоіранської (арійської) єдності. Таку думку до певної міри підтримує і термін *тривіди* у тій же “Велесовій книзі”, тотожний індійському *триведа*. Бо ведійські арії первісно знали лише три веди, що відбиває найраніший період їхньої історії — ведійсько-кімерійсько-трипільський... Скіфи-сколоти — ті ж слов'яни, а “Велесова книга” скіфів, антів, русів, борусів і сурожців-сугдейців означає сукупним етнонімом *кравенці*, “коровичі, бичичі, туричі”. А *кравенці* — це найдавніша на сьогодні (IX ст.) писемна фіксація сучасного етноніма *українці*» [Наливайко С. І. 2007, 320, 325, 368].

«У деяких іранських мовах ім'я Мітра має форму Міша або Меша. Що відповідає спрощено-побутовій формі сучасного імені Михаїл¹⁵, Михайло — *Миша, Мишко*. Отож *Мітра, Мехр-Міхр, Михайло, Миша, Мишко* — різновиди одного й того самого імені» [Наливайко С. І. 2007, 105]. Яка радісна новина! Тепер у словах радянської пісні «Ты одессит, Мишка, а это значит, / Что не страшны тебе ни горе, ни беда: / Ведь ты моряк, Мишка...» ім'я *Мишка* можна замінити на *Мітра*¹⁶ — або на *Уліс*, бо, «мовлячи про Одесу та Одісу-Орісу [див. прим. 4], не можна не звернути уваги, що ці назви напрочуд близькі фонетично до імені *Одісей*, що його мав персонаж грецької міфології та епічних поем Гомера... Ім'я *Одісей*¹⁷ має і форму *Олісей*, від якої утворене ім'я *Уліс* — латинська форма імені *Одісей*. Це засвідчує, що з іменем *Уліс* сталася та сама трансформація, що і з назвою *Одіса-Оріса*. Тобто ім'я *Уліс* мусило пройти стадію *Одісей-Орісей*, перш ніж прибрати остаточного вигляду» [Наливайко С. І. 2000, 142, 149–150].

Не залишив пан Степан без уваги й власне ім'я: «Ім'я Степан (пол. Щепап, ісп. Естебап), яке зазвичай вважається грецьким і тлумачиться як “Вінок, Вінець”, насправді слов'янське і має індоіранські паралелі. Його складають компоненти *stha* “місце, край, країна” + *pan*, а означає воно “Захисник краю-країни”. Його близький родич-ім'я — санскр. *Sthapati* (*stha* + *pati*) “Захисник, Володар, Батько краю-країни”, “Ватажок, Вождь”. Санскр. *sthanana* (хінді *sthanan*) — “який охороняє край”, *sthanapati* (хінді *sthanpati*) — “правитель місцевості, краю”, тотожний термінові *sthanik*» [Наливайко С. І. 2007, 38].

«Вішну має ще одне показове для нашої розмови ім'я — *Мал*, яке означає “Чорний”, “Темний”. Бо він пов'язується з землею, на яку посилає свої втілення карати зло й давати лад на ній як Рама та Крішна, і він зображається синюватозолотим. Тож ім'я Вішну — *Мал* одразу сколихує цілий пласт української історії, бо викликає на згадку і древлянського князя Мала, і його доньку Малушу, матір великого київського князя Володимира, Хрестителя Русі, і назву *Малин*... Назва ж *Малин*, тоді означає “Місто Мала”, “Місто Вішну” й виявляється семантичним двійником назв *Вішнупур* в Індії та *Вишинопіль* на Черкащині» [Наливайко С. І. 2007, 114]. Тут варто зауважити, що *Маль* (ΜΑΛΪ māl «величний», «чорний») — це ім'я Вішну та інших богів у тамільській мові, яка належить не до індоєвропейської, а дравідійської мовної сім'ї. Таким чином, С. І. Наливайко мимохіть став засновником не лише «української індоаріки», а й «української індодравідіки».

¹⁴ М. Фасмер і В. І. Абаєв виводять ім'я царя Спаргапіта (за Геродотом, Σπαργαπίτης поклав початок династії Європейської Скіфії), від давньоіранського *sparga-paīsa* (“подібний до юної лози”). Але С. І. Наливайко іранський варіант не влаштовує, йому більше подобається санскритське ім'я *Svarga-pati* («володар небес», Індра).

¹⁵ У перекладі з давньоєврейської *мі-ка-ель* означає «[Той], хто як Бог».

¹⁶ Чому Мітра «моряк»? Елементарно: у назві книги Ж. Дюмезіля він поєднаний з Варуною [Дюмезіль 2019], а в класичному індуїзмі Варуна є «морським богом».

¹⁷ «Можливо, пращури Одисея були з Одісу-Оріси-Оріяни минулих віків, тому після Троянської війни й занесло їх нащадка до Північного Причорномор'я» (Шилов 2008, 82).

Acknowledgement

Автор цієї статті не лише вдячний С. І. Наливайку за його переклади індійської літератури, а й відчуває велику симпатію до нього й певну душевну спорідненість з ним. Дійсно, ми обидва усе життя займаємося Індією, нам обом подобається Крим. Людині, закоханій в Індію, усе нагадує про Індію (як тій відвідувачці виставки абстрактного живопису, котра на запитання, про що вона думає, дивлячись на різнокольорові геометричні фігури, відповіла «Про кохання», а потім пояснила інтерв'юеру, здивованому відповіддю: «Бо я завжди думаю про кохання»). Спробуємо за Станіславським ненадовго перевтілитися в С. І. Наливайка й написати щось про індійців у Криму. Почнемо із селища Гурзуф, оскільки саме біля перевалу Гурзуфське сідло в 1981 році сталася археологічна сенсація — там було розкопане античне святилище загадкових таврів, яких С. І. Наливайко називає «індійським племенем в Криму». Користуючись методом С. І. Наливайка, можна дійти висновку, що слово *Гурузф* походить від санскритського *гуру* та імені Юсуф: «гуру Юсуф». Те, що Юсуф є, начебто, не індуським, а ісламським пророком, нас не бентежить, оскільки в Індії проживає багато мусульман, до того ж ми знаємо, що Юсуф — це арабська форма імені біблійного Йосипа, а ще в 1836 році була опублікована праця Ф. Норка (справжнє ім'я Josef Ferdinand Friedrich Korn) «Браміни й рабини, або Індія — батьківщина євреїв та їхніх сказань» [Nork 1836]. Дослівно *Йосип* означає «хай додасться»; у побуті ім'я часто вимовляється як *Йося*, а його санскритський відповідник — *уоюа* («той, хто має бути доданим»). Таким чином, правильною назвою селища є *Гуру-Йодж'я*. Хоча назву скелі Дженебез-Кая, що височіє біля входу в Гурзуфську бухту, помилково тлумачать як кримськотатарське словосполучення *Cenevez Qaya* («Генуезька скеля»), її первісна назва *Jenyāvasu-kāya* — «Тіло справжнього багатства». Оскільки, як авторитетно пояснює С. І. Наливайко, «наше побутове *Вася* цілковито відповідає санскр. *vasu* — “багатство”, “скарб”» [Наливайко С. І. 2007, 136], цілком припустимо називати скелю Дженья Вася. Санскритський термін *vasu* присутній і в назві колишнього селища (тепер — район над автовокзалом міста Ялта), яке кримські індоарії назвали Василівкою. З вод Гурзуфської бухти мов коштовні камені виглядають два «острівці-близнюки» Адалари. Кримськотатарське *adalar* вважають формою множини слова *ada* («острів»), але таке тлумачення «надто прямолінійне, однобічне й поверхове» [Наливайко С. І. 2000, 193]. За роз'ясненням С. І. Наливайка, *adi* — санскритське слово, яке означає «один»¹⁸. Ну а *лари* — шановані в Рими добрі духи, що охороняли дім і родинне щастя. Розрізняються лари дому, лари родини, лари землі. Деякі дослідники вважають їх духами рослинності й землі — такими самими, як численні духи (*bhūta*) індуїзму, що надихнули Лесю Українку на написання «Лісової пісні». Близнюки асоціюються в першу чергу з братами-асурами Сундою й Упасундою — настільки могутніми, що їх ніхто не міг здолати. І тоді боги створили звабливу діву Тілоттаму. (Слід зазначити, що в Криму Сімеїзську бухту із заходу закриває скеля Діва — подібно як найпівденнішою точкою Індії є мис Каньякумарі, названий на честь Діви (*kumāri*), аватари богині Парваті; далі має іти довгий виклад індійських і грецьких міфів про богинь Дургу¹⁹ й Артеміду з обов'язковою згадкою про жрицю таврської богині Діви, грекиню Іфігенію, від імені якої походить [нібито] жаргонне слівце «офігенно».) Коли брати побачили Тілоттаму, вони позабули про все на світі, посварилися через неї, почали битися і повбивали один одного. Жінка на ім'я Тілоттама є одним із персонажів роману «Лезо бритви» письменника Івана Єфремова, якого багато читачів вважали своїм гуру. Ведмідь-гора, біля якої розташований Гурзуф, викликає спогади про Джамбавана — ватажка армії ведмедів у військовому поході Рами (аватара бога Вішну) на Шрі-Ланку. У Криму пам'ять

¹⁸ Насправді «один» — *eka*, тоді як *ādi* — «початок».

¹⁹ «Саме Дурга (у пантеоні херсонесців Діва-Деві “Богиня”, а у Володимировому язичницькому пантеоні Мокоша: інд. Махеші “Велика богиня”) була Захисницею, Покровою, Матір'ю Корсуня-Херсонесу, стольного Києва й усіх міст руських» [Наливайко С. І. 2007, 110].

про Джамбавана увічнена в назві природного ландшафтного заказника *Джангуль*, що на місці Тарханкут (санскр. tarka-kūṭa «ріг логіки»). На санскриті ведмідь називається ṛkṣa, і саме тому в середині 90-х набережною Ялти їздили велорикші. Слово *рикша* асоціюється із санскритською назвою давніх провидців, мудрих поетів, авторів ведійських гімнів — ṛṣi. Що ж до назви Севастополь, то мовою гінді вона пишеться Sevak-tapasvi, що означає «слуга-аскет». Таким чином, історія назви цього українського міста сягає глибини тисячоліть, а думка про присвоєння місту назви російською імператрицею Катериною II в 1784 році є хибною. Хибною є також думка про те, що назва кримського водоспаду Кремасто-Неро (Креμαστό νερό²⁰ «зависла вода») походить з грецької мови. Вочевидь, Кремасто (санскр. krama asti; пор. укр. «кремезний») — ім'я одного з представників відомої династії кашмірських пандитів, з якої походять, зокрема Гангадгар Неру, Мотілал Неру й Джавагарлал Неру. У 1955 році Джавагарлал Неру разом з дочкою Індірою Ганді відвідав Кримську область України, побував у дитячому таборі Артек (що в Гурзуфі) і на ялтинській набережній, котра закінчується якраз перед річкою, на якій у горах розташований водоспад Кремасто-Неро (його інша назва — Учан-Су)...

Задля економії місця оповідь була нами максимально скорочена, однак за кілька годин у такому стилі можна написати чималу статтю, за кілька днів — брошуру, за кілька тижнів — об'ємну²¹ книгу. Проте це буде лише белетристикою, а «ситуація, коли белетристика маскується під наукове видання, здається нам не зовсім нормальною» [Відейко 2005].

Підсумки

О. О. Тараненко (член-кореспондент НАН України, перший директор Інституту української мови НАН України, завідувач відділу загального мовознавства Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні) у статті «Явище історико-мовної міфотворчості в сучасному українському суспільстві (Мовознавство, 2011 № 6) пише: «Ідеологізовано-міфологізовані погляди такого роду на українську мову поширюються... у досить уже помітній книжковій продукції (Л. Силенко, О. Знойко, О. Братко-Кутинський, В. Довгич, С. Плачинда, Ю. Канигін, Ю. Шилов, **С. Наливайко**, В. Кобилух, С. Губерначук, І. Калинець та ін.)... У своїх фактологічних аспектах подібні гіпотези спираються, з одного боку, на абсолютизоване трактування факту проживання на одній території, хоч і в межах дуже віддалених між собою історичних періодів, певних етномовних спільнот як безпосередньої спільноті їх етнічного походження і мови, з другого ж боку, — на надто вільне оперування мовними даними, коли за звуковою близькістю цілковито відмінних за значенням слів як однієї, так і різних віддалених і в просторі, і в часі мов убачається і їхня змістова спорідненість і стверджується походження одного з них від іншого (явище “народної етимології”»).

Наталя Бурдо (к. іст.н., старший науковий співробітник Інституту археології НАН України) теж відносить С. І. Наливайка як автора «українсько-індоарійських» публікацій до «найбільш відомих та активних представників міфологічного напрямку, або folk-history», чії публікації «не варто плутати з науковими або науково-популярними виданнями»²² [Бурдо 2008].

²⁰ Санскритське слово pāṅa у множині теж може означати «води», «вода».

²¹ Обсяг однієї лише книги «Українська індоаріка» С. І. Наливайка становить 640 сторінок.

²² Інші прізвища: Л. І. Асов, О. А. Білоусько, В. Домін, С. Губерначук, П. Знойко, Ю. М. Канигін, Ю. Каганець, А. Г. Кіфішин, П. Л. Корнієнко, Г. С. Лозко, В. Мойсеєнко, С. Плачинда, Поліщук, Л. П. Саннікова, Л. Силенко, М. Суслопаров, Чайченко, Ю. О. Шилов.

У післямові до книги «Сувої з Лемурії» (оповіді про міграцію в «тонких тілах» предків людства на Землю), яку написав (точніше, надиктував) засновник «Гімалайської академії» (що базується на Гавайях) Шівая Субрамуніясвами (Robert Hansen), він пояснює: «Як є легенди про походження людей у народи майя і в інших племен і релігій, так і “Сувої” врешті стали легендою про походження людини в наших власних “Святих орденах Санньяси” та “Шяйва-дгармашястрах”». Подібними новоствореними легендами бачиться нам і «українська індоаріка» С. І. Наливайка.

Григорій Півторак (завідувач відділу загальнославистичної проблематики і східнослов'янських мов Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні) зазначає, що хоча хтось у подібних публікаціях знаходить «деякий позитив, котрий полягає в пробудженні в українців патріотичних почуттів та інтересу до давньої історії свого народу», однак «слід визнати, що в такій псевдопатріотичній міфологізації історії України негативу все ж таки більше» [Півторак 2008, 30].

Література

Бурдо Н. Б. Трипільська культура і Україна // Новітні міфи та фальшивки про походження українців. Збірник статей. К.: Темпора, 2008.

Відейко М. Ю. В пошуках держави Аратта // Археологія, 1995, № 2. С. 104–109.

Відейко М. Ю. Трипільська культура і міф про сонцесайну Аратту // Магістеріум. Випуск 20. Археологічні студії. 2005. С. 23–30.

Галушко К. Ю. Битий шлях від археології до нацизму, або які «теорії» ми обговорюємо // Новітні міфи та фальшивки про походження українців. Збірник статей. К.: Темпора, 2008.

Драчук В. С. Дорогами тисячоліть. К.: Веселка, 1978.

Дюмезіль, Жорж. Мітра-Варуна. Нарис про дві індоєвропейські репрезентації суверенітету / Переклад Богдани Носенок, редактор Сергій Заїковський. К.: Пломінь, 2019.

Залізник Л. Л. Новітні міфи в індоєвропеїстиці Східної Європи. Археологія, 2002, № 4. С. 88–97.

Залізник Л. Л. Парадокси триплогії. Чому міф про трипільців як перших українців і творців найдавнішої земної цивілізації не тільки не возвеличує Україну, а й грає на руку прихильникам «єдиної і неделимої» // Тиждень, 25 липня 2013, № 29 (297).

Залізник А. А. Из заметок о любительской лингвистике. М.: Московские учебники, 2010.

Залізник А. А. Санскрит: конспект грамматических сведений // Лихущина Н. П. Новая книга для чтения на санскрите. М.: АБВ, 2016.

Залізник А. А. Грамматический очерк санскрита // В. А. Кочергина. Санскритско-русский словарь. Изд. 2-е. М.: «Русский язык», 1987.

Залізник А. А. О языке Древней Индии. Москва, 2011. URL: https://elementy.ru/nauchno-populyarnaya_biblioteka/431350/O_yazyke_drevney_Indii (дата звернення: 15.09.2020).

Кобилюх В. О. Санскрито-український пояснювальний словник. Львів: Видавництво Університету «Львівський Ставропігійон», 2015.

Кочергина В. А. Учебник санскрита. М.: Филология, 1994.

- Лучик В. В. До питання про автентичність так званої «В(е)лесової книги» // Новітні міфи та фальшивки про походження українців. Збірник статей. К.: Темпора, 2008.
- Наливайко С. І. Індорійські таємниці України. К.: Вид. центр «Просвіта», 2004.
- Наливайко С. І. Таємниці розкриває санскрит. К.: Вид. центр «Просвіта», 2000.
- Наливайко С. І. Українська індоріка. К.: Євшан-зілля, 2007. Видавничий центр «Просвіта», 2004.
- Наливайко С. І. Таври: індійське плем'я в Криму? «Всесвіт» 1990, № 3. С. 174–181.
- Наливайко С. С. Індорійські обрії України // Наливайко С. І. Індорійські таємниці України. К.: Вид. центр «Просвіта», 2004.
- Откупщиков Ю. В. Opera philologica minora. СПб., 2001.
- Отрощенко В. В. Міфологізація етногенезу українців // Новітні міфи та фальшивки про походження українців. Збірник статей. К.: Темпора, 2008.
- Павленко Ю. В. Проблема етномовної приналежності носіїв трипільської культури // Культурологічні студії: зб. наук. пр. / відп. ред. О. І. Погорілий; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», каф. культурології та археології. Київ : Видав. дім «KM Academia», 1999. Вип. 2. С. 18–33.
- Півторак Г. П. Виступ на круглому столі «Міфологізація походження українців» // Новітні міфи та фальшивки про походження українців. Збірник статей. К.: Темпора, 2008.
- Рыбаков Б. А., Творогов О. В., Козлов В. П., Жуковская Л. П., Буганов В. И., Алексеев А. А., Данилевский И. Н., Соболев Н. А. Что думают ученые о «Велесовой книге». СПб.: Наука, 2004. URL: <http://sun.tsu.ru/mminfo/2013/000189677/000189677.pdf> (дата звернення: 15.09.2020).
- Тараненко О. О. Явище історико-мовної міфотворчості в сучасному українському суспільстві. Мовознавство, 2011 № 6.
- Ткаченко О. Б. Питання походження т. зв. «В(е)лесової книги» // Українська мова, 2001, №1. С. 47–54.
- Тищенко К. М. Всеслов'янскість мови українців // Український тиждень 2012, № 39 (256).
- Тищенко К. М. Гени, мова, Україна // Український тиждень 2012 № 16 (233).
- Трубачев О. Н. Indogica в Северном Причерноморье. Москва: Наука, 1999.
- Шилов Ю. О. Давня історія України в контексті світової цивілізації: Навч. посіб. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008.
- Шнирельман В. А. Мифы современного расизма в РФ // Солнечное сплетение. Иерусалим, 2004, № 26–27. С. 165–168.
- Шолохов М. А. Поднятая целина. М.: Пан Пресс, 2005.
- Яковенко Н. М. Виступ на круглому столі «Міфологізація походження українців» // Новітні міфи та фальшивки про походження українців. Збірник статей. К.: Темпора, 2008.
- Baudhayana-Srautasutra // Thesaurus Indogermanischer Text- und Sprachmaterialien. URL: <http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/ind/aind/ved/yvs/baudhss/baudh.htm> (дата звернення: 15.09.2020).
- Kretschmer, Paul. Inder am Kuban // Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-Historische Klasse. Anzeiger. 80 Jahrgang, 1943 Nr. I–XV. 35–42 s.

Holzer, Georg. Entlehnungen aus einer bisher unbekanntem indogermanischen Sprache im Urslavischen und Urbaltischen. Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1989.

Mahābhārata. Based on John Smith's revision of Prof. Muneo Tokunaga's version of the text, it was subjected to detailed checking by a team of assistants based in the Bhandarkar Oriental Research Institute (BORI) in Pune, and is made available with BORI's agreement. URL: <http://bombay.indology.info/mahabharata/statement.html> (дата звернення: 15.09.2020).

Nork, Friedrich. Braminen und Rabbinen, oder Indien das Stammland der Hebräer und ihrer Fabeln. Eine Beweisführung für Bibel-Exegeten und Geschichtsforscher. Meissen, 1836.

Satguru Sivaya Subramuniyaswami. Lemurian Scrolls: Angelic Prophecies Revealing Human Origins. Kauai: Himalayan Academy, 1998.